

PODOBA MARJE BORŠNIK

Delo Marje Boršnikove je v svojem obsegu in pomenu bogato in raznovrstno, kot celota pa prežeto z izjemno osebnostno močjo literarne zgodovinarke, raziskovalke razvoja slovenske književnosti, ki je analizam in poglobljanju v življenjsko in duhovno podobo slovenskih literarnih ustvarjalcev ter znanstveni metodologiji posvetila vse svoje življenje. Čeprav se je sama pogosto pritoževala, da so ji »največjo oviro za smotrno znanstveno pot (so mi) vrgle rojenice že v zibel, saj sem se rodila kot – ženska«, je ne glede na to ali pa prav zaradi tega še vztrajneje in odločnejše usmerjala svoje življenjske načrte v delo za književnost. Spodbujena s predavanji svojih srednješolskih profesorjev Ivana Grafenauerja, Ivana Laha in Franceta Koblarja se je odločila za študij slavistike. Kot študentka prvega letnika je pod mentorstvom Franceta Kidriča napisala svojo prvo literarnozgodovinsko študijo, ki vsebuje že nekatere značilnosti njenega kasnejšega znanstvenega pristopa. V biografski študiji o Ernestini Jelovškovi je z dosegljivim gradivom ravnala tako, da je orisala življenjsko pot in duhovno podobo Prešernove hčere. Ob tem je potrebno povedati, da je Boršnikovo vidno zanimala socialna in duševna podoba portretiranke, še posebej pa njeno osebno trpljenje, v katerem je videla odraz časa in okolja. Hkrati je že v prvi spodbudi za znanstveno raziskovanje izbrala temo, ki ji je bila tudi kasneje zelo blizu: ovrednotiti literarni prispevek žena v slovenski literaturi in v širšem družbenem življenju.

Znanstveni postopek v delu Marje Boršnikove je izviral predvsem iz močne šole Franceta Kidriča, ki jo je »priklepala na strogo stvarnost in (me) učila omejevanja na ozko, do vseh potankosti argumentirano analizo«, hkrati pa je bilo odločilno tudi to, da je študente spodbujal k ustvarjalnemu delu. Ob Prijateljevih predavanjih je spoznala sodobno stilistično analizo in širila svoje kulturno in politično obzorje ter veliko željo po lepoti. Težnja po natančnem analiziranju dokumentarničnega biografskega in tekstnega gradiva je ostala v celoti znanstvena lastnost v delu Marje Boršnikove. Z dragoceno vnemo, natančnostjo in radovednostjo je analizirala in urejevala gradivo, ter od tod sklepala o globljih literarnih tokovih v zvezi s predmetom svoje raziskave. Značilnost njenega osebnostnega pristopa je ta, da ji dokument ni pomenil zgolj dokaznega gradiva za dogodek v razvoju slovenske književnosti, temveč pričevanje o živem, dramatičnem življenju človeka in časa. Življenjska razsežnost njenih spoznanj, ki so se rojevala v teku njenega študija in v boju za najosnovnejše pogoje za znanstveno delovanje, je tako vidna v njenih znanstvenih študijah in monografijah o Antonu Aškercu, Franu Celestinu, Ivanu Tavčarju, Janku Glazerju, Stanku Majcnu, Prežihovem Vorancu, Vidi Jerajevi, Zofki Kvedrovi in drugih. Doslednost v znanstvenem postopku je Boršnikovi omogočila, da je v vsem svojem razvoju ohranila načelo objektivne resnice o literarnem dogajanju in da je na osnovi tega dejstva z vso vnemo in z globokim pričevanjem o pravilnosti svojega raziskovanja zagovarjala svoje delo. Literarna resnica se ji je odpirala v arhivih in literarnih zapuščinah, predvsem v korespondenci, v krajih, kjer so živeli literarni ustvarjalci, v pogovorih z ljudmi, ki so poznali nezabeležene dogodke iz osebnega življenja književnikov ali iz območja vplivov na nastanek literarnega dela. Ker ji potrebno gradivo za znanstveno raziskavo Cankarjevega življenja in dela ni bilo dostopno, se je oprijela svoje najboljše teme, Antona Aškercu. V zvezi z njegovim delom je nastala izjemno natančna in metodološko zamotana bibliografija ter izčrpna monografija o pesnikovem življenju in delu. Tu se je izkazala znanstvena natančnost in doslednost v pogledu pozitivnega gradiva in živ znanstveničin posluš za usodo trpečega ustvarjalca. Monografija o Antonu Aškercu je v vsem znanstvenem delu Marje Boršnikove najdoslednejše in najbolj zaključeno delo.

V uvodu k izbranim razpravam Študije in fragmenti Marja Boršnik pogosto govori o negativnih kritikah, ki so jih doživljale njene znanstvene razprave. Ker je čutila, da se posebej zato, ker je ženska, v znanosti veliko teže uveljavlja, je s študijami o ženski ustvarjalnosti hotela odpreti pot slovenskim književnicam v literarno zgodovino in v slovensko kulturno zavest. V usodah slovenskih ustvarjalcev je videla njihovo tragično nemoč v premagovanju neosveščene okolja in zastarele mentalitete in od tega odvisno nemoč ustvarjalnega zagona. Med njenimi portretnimi študijami in analitičnimi prikazi slovenskih pisateljic posebej izstopata tenkočutni opis življenja in dela Vide Jerajeve in celoten načrt za spoznavanje literarnega in političnega dela Zofke Kvedrove. Prepričana, da je prav prikaz življenjskega toka pomemben za ugotavljanje resnice o nepriznanih in zakopanih talentih, je zavestno ohranjala princip biografičnosti tudi v raziskavah drugih slovenskih pisateljev, Alojza Gradnika, Ivana Tavčarja in Prežihovega Vorkavca, na primer. Tako so Marjo Boršnikovo spremljali kartotečni listki z njeno drobno, ležečo pisavo na vseh delovnih poteh in na vseh potovanjih. Minuciozno gradivo za svoje monografije, študije in dokumentirane izdaje izbranih in zbranih del je urejala v celovite podobe, v katerih je postopno videla zakonitosti življenjskega in ustvarjalnega dela. Na osnovi posebnega metodološkega načela, ki ga je spoznala v dolgoletnem delu ob Ivanu Tavčarju, Antonu Aškercu, Janku Glazerju in Janku Kersniku, je izdelala teorijo ustvarjalnega ritma. Sama Boršnikova pojmuje to svoje spoznanje kot »premik v metodi«, v resnici pa je s principom ustvarjalnega ritma poskušala razumeti duhovne in družbene tokove v vsej slovenski literaturi, saj je ritmičnemu valovanju generacijskih tokov prilagodila tudi Pregled slovenskega slovstva (objavljen v knjigi Študije in fragmenti), v katerem je uveljavila načelo generacijskega ustvarjalnega ritma, v katerega so književniki vključeni po desetletnih generacijah. Tudi študije o posameznih pisateljih, opremljene z ilustrativnimi grafikoni, kažejo doslednost Marje Boršnikove v odločenosti in prepričanosti o svoji metodološki rešitvi.

V uvodu k Študijam in fragmentom pravi: »O metodah se pri nas vse preveč teoretizira. Preizkušen delavec upošteva samo to, kar je preživel sam. Ni mi žal muk, da sem se osvobodila starega in zaživela z novim, čeprav delavki, ki vleče svoj življenjski voziček še iz stare Avstrije, ni bilo lahko ujeti tempo današnjih raket. Če se je medtem skoraj vse premaknilo, pa se vsaj nekaj v meni ni: zavest, da mora biti vsaka, še tako majhna besedna stvaritev organizem, ki obsega nešteto še manjših svetov – pristnih stavkov, in da je vsak tak droben svet sestavljen iz posameznih besed, od katerih mora vsaka prav tako edinstveno živeti le na svojem mestu. Podobno nenadomestljivo vlogo igra tudi človek na Zemlji kot Zemlja v vesolju. Vsako besedo pa ujame določen čas v svoj ritem, enako kakor vsakega posameznika, vsako generacijo in sploh vsak pojav.« (Študije in fragmenti, 1962, 11)

V ustvarjalnem ritmu je Marja Boršnikova razbrala ciklične faze ustvarjalčevega razvoja, ki so v pravilnih časovnih razmakih prinašale spremembe v pisateljevem delu in življenju. V tesni in skorajda že usodni povezanosti biološkega in duhovno-ustvarjalnega ritma je Boršnikova videla vsebinsko in kvalitativno krivuljo ustvarjalne rasti in ustvarjalnih padcev. Shema ustvarjalnega ritma so v znanstvenem delu Marje Boršnikove zanimiv metodološki poskus, ob katerem si je tudi sama zastavljala še nekaj vprašanj, na katera, tako je upala, bo lahko odgovoril čas. Res je, da so nekatera izhodišča v njenem iskanju podobna načelom strukturalne metode, prav gotovo pa je njeno samoniklo raziskovanje privedlo do variantne oblike v raziskovanju oblikovnih literarnih značilnosti v povezavi z razvojem ustvarjalčevega osebnega življenja. Ob tem ji je dobro služila tudi njena zavzetost za eksaktno, dokumentirano vednost o literarnih pojavih v celoti. S tehnično natančnostjo se je poglobila v dokazni material za svoje trditve in z živo zavzetostjo zagovarjala svoje znanstvene izsledke.

Ob temeljnih raziskavah posameznih ustvarjalcev je v zvezi s svojo družbeno dejavnostjo Boršnikova mnogo svojih ustvarjalnih moči posvetila vprašanjem, ki so zadevala jedro njene osebnosti. To so vprašanja položaja žene pisateljice in znanstvenice. Predvsem je želela žene pisateljice iztrgati pozabi in anonimnosti ter poudariti njihov pomen za slovensko književnost. Čeprav njeni načrti v zvezi z objavami in znanstvenimi analizami niso bili v celoti uresničeni, je veliko storila za to, da bolje poznamo delo nekaterih slovenskih ustvarjalok. Boršnikova je čutila mesto žene v literaturi in znanosti kot izrazito zapostavljeno in nepriznano in se je bila pripravljena temperamentno potegovati za priznanje ženskega deleža na tem področju. V tem pogledu je kot še nekatere žene znanstvenice njene generacije s pionirskim pogumom krčila težko prehodne poti.

Z bojem za uveljavitev ženskega deleža v književnosti in znanosti je povezano tudi pedagoško in organizacijsko delo Marje Boršnikove. Sama je v teku študija spoznala vrednost pravočasne in dobrohotne spodbude za ustvarjalno delo, spoznala je tudi potrebo po strokovnem dialogu in kolektivnem delu, po delovnih postopkih, v katerih se pretehtavajo misli in bijejo različni pogledi, ob tem pa se plodno rojevajo nove ideje in razbistrijo stare zmote. Z dediščino svojih velikih učiteljev je tudi sama prinesla v delo s študenti spodbudo in organizacijsko željo po kolektivnem delu, ki je rodila Prežihov zbornik, dokaz pedagoškega in znanstvenega napora in zrelosti študentov slavistike, ki so se ob mentorstvu Marje Boršnikove izkazali kot sposobni raziskovalci. Kot pedagog je Boršnikova spodbujala kritiko in polemiko pa tudi trdo dokumentarično zbiranje gradiva v arhivih. Vzgajala je doslednost in disciplino ter zvestobo znanstveni resnici. Posebej je želela naglasiti one ustvarjalce, ki so zaradi kakršnekoli krivice tonili v pozabo. Tega ni storila le zaradi svojega socialnega čuta, temveč predvsem zaradi tega, ker se je zavedala, da iz naše kulturne zavesti lahko zaradi duhovne majhnosti oziroma neosveščenosti (kot se je izražala Marja Boršnikova) izgine pomembna literarna vrednota.

Marja Boršnikova je razvoj svojih študentov spremljala tudi potem, ko so že dolgo samostojno delovali na vseh koncih Slovenije. In tudi drugod. Iskreno se je zanimala za njihovo osebo in strokovno pot. Ob tem je bila ali spodbudna ali kritična, neprizadeta nikoli. V pedagoško območje sodi tudi dejstvo, da je tedaj, ko je dozorela nova generacija literarnih zgodovinarjev, skromno odšla v pokoj. V neprestani želji po ustvarjalnem dialogu in v njeni nepotešljivi radovednosti pa tudi v njenem intenzivnem socialnem čutu so temelji pedagoških in znanstvenih sadov Marje Boršnikove. Kljub temu, da del njenih načrtov ni mogel biti uresničen in zaključen ter je ostalo v njenih zapiskih še veliko znanstvenega gradiva, je delež Marje Boršnikove v slovenski literarni znanosti viden in nepogrešljiv.

Monografije o Antonu Aškercu, Ivanu Tavčarju in Franu Celestinu, Študije in fragmenti ter pregledne biobibliografske publikacije, Pregled slovenskega slovstva, obsežno uredniško delo, še neobjavljeno znanstveno delo in posebej pedagoški uspehi Marje Boršnikove pomenijo v razvoju slovenske literarne zgodovine pomemben delež. Dediščina znanstvenega dela Marje Boršnikove je še nepregledana, a vseskozi razpoznavna v najširšem slovenističnem svetu. S svojim delom in s svojo izrazito, sugestivno osebnostjo, sodi med najpomembnejše slovenske literarne zgodovinarje dvajsetega stoletja.